

Kocsis Zsófia: Hallgatói munkavállalás

A munka és a munkahely a tanulás terepe. Minden munkatapasztalat előnyös: van, ami a szakmai karrierünkben hasznos, és van, amelyik a személyiségünk fejlődésében. A diákmunka pedig a tanulásnak egy olyan, iskolán kívüli szegmense, ahol számos hatás éri a hallgatókat.

A szocializáció az egész életünket végig kísérő folyamat, így van ez a munka világában is. A munkaszocializációnak két szakasza van: az előzetes és a foglalkozási szocializáció. A munkaszocializáció során megtanuljuk, hogyan viszonyuljunk a munkához, a foglalkozási szocializációban a munkavégzés során egy foglalkozási szereppel azonosulunk, míg végül a szervezeti szocializációban azt sajátítjuk el, hogyan lehet egy szervezetbe beilleszkedni. Sikeres munkahelyi szocializációnak azt tekinthetjük, amikor a munkavállaló megérti az adott szervezet kultúráját, és hatékonyan közre is működik benne. Az előzetes szocializáció lehet közvetlen és közvetett. Közvetlen, amikor információkat gyűjtünk a munkával kapcsolatos elvárásokról, és közvetett, amikor a család, az iskola, a barátok és a média által formálódik a munkához való viszonyunk. A fizetett diákmunka és a hallgatói munkavállalás ebben a rendszerben a közvetett és közvetlen szocializáció közé esik.

A munkaszocializáció folyamatát több dolog befolyásolja. Az első a család, a gyermek szociokulturális környezete: a munkához való hozzáállásunkat meghatározza, ahogyan a szüleink viszonyulnak hozzá, ahogyan ők dolgoznak, milyen a család anyagi helyzete. Más azoknak a gyerekeknek a munkához való viszonya, akiknek a szülei kétkezi munkát végeznek, alkalmazottak vagy vezető pozícióban dolgoznak. Virág Tünde a tanyavilágban 2015-ben végzett kutatásaiból az derült ki, hogy a fiatalok magukénak érezték a generációk óta fennálló hozzáállást, nekik természetes volt például az állatok kihajtása vagy egyéb mezőgazdasági munkák. A diákok munkavállalását az is meghatározza, hogy a szülei hogyan gondolkodnak egyes foglalkozásokról, a nemi sztereotípiákról. A nemzetközi kutatási eredményekből az is kiderül, hogy ahol a nemek közötti egyenlőség megvan, a férfiak és a nők ugyanolyan gyakran végeznek házimunkát.

A munkatevékenységek másodlagos mozgatórugói a munkaértékek. Ez az érték a foglalkoztatás előtt és alatt is folyamatosan változik, fejlődik, alakul. Lehet, hogy egy munkaérték, amelyet otthonról hozunk magunkat, változik a munkavégzés során. Belső munkaérték a hivatástudat, ha valaki fejlődni akar a munkája során, vagy felelősségteljes munkát végez. Külső munkaértéknek számít a rendszeres munkabér, a juttatás, a fix szabadság és a jó munkakörülmények. A felmérések szerint a diákmunkát végzőknél is fontos a fizetés, de egyre gyakrabban jelen meg motivációként, hogy valaki hasznosan tudja eltölteni az idejét, barátokat, ismerősöket szerezzen.

A család után a második szocializációs színtér az ember életében az iskola, és itt már a tapasztalati tanulás fogalma is megjelenik. A projekt-alapú, a program alapú és a vizsgálati alapú tanítási módszerek esetében nem a tanár tanít, hanem néhány napos vagy hetes projektek keretében, valós problémák megoldásával sajátítják el a tanulók a tanyagot. Ezáltal a diákok gyakorlatilag már a tanteremben is tudnak munkatapasztalatokat szerezni. Vannak országok, ahol a munka alapú tanulásnak nagy hagyományai vannak. Példaként az előadó Ausztráliát említette, ahol nemcsak a szakmai gyakorlat keretében szereznek tapasztalatokat

a hallgatók, hanem a "work integrated learning" szemléletnek köszönhetően a kurzusok, egyéb tevékenységek révén fejlődnek, és integrálhatják az akadémiai, elméleti ismereteiket a gyakorlati tapasztalataikkal. Feladatokat, problémákat, projekteket visznek órára az oktatók, és ezek megoldása során a diákoknak olyan készségei, kompetenciái fejlődnek, amelyek általában a munkavégzés közben szoktak kialakulni, és előnyt jelentenek a munkaerő-piacon. A magyar felsőoktatás inkább tanárcentrikus, ritkábbak a projektek még mindig.

Az előzetes szocializáció része a pályaválasztás. A döntésben a szülőknek, a családnak, a tanárnak és a kulturális háttérnek egyaránt fontos szerepe van. A kutatások szerint a téves pályaválasztási döntés lemorzsolódáshoz vezethet, akár már középiskolában is. Az előadó szerint egyéni és a közösségi szinten is szükség lenne a megalapozott és reális pályaaorientációra az általános és a középiskolában. Ennek híján téves döntés szület, melynek az is a következménye lehet, hogy a hallgató úgy érzi, nem a megfelelő szakon van, és lemorzsolódik. A helyes döntést segíti, ha a felsőoktatásba készülő hallgató megismeri a szakot, ahova készül, akár olyan szinten is, hogy milyen tantárgyai lesznek, illetve érdemes a munkaerő-piaci esélyeket is mérlegelni. Szintén az előzetes szocializációhoz tartozik, és a pályaválasztásban segít a szakmai gyakorlat. Ez szintén jó terep arra, hogy egy hallgató kipróbálja magát egy munkakörben, szakmai tapasztalatokra tehessen szert. A munkatapasztalatok megszerzése a munkába lépés előtt nem volt mindig annyira előtérben, mint most. A 90-es években azonban megindult a tömeges képzés az egyetemeken, és ezzel elindult az a folyamat, hogy a felsőoktatásnak igazodnia kell a munkaerő-piaci igényekhez. Akár oly módon is, hogy a felsőoktatási intézmény a szakmai tudás mellett olyan kompetenciákat és készségeket is átadjon, amelyek hozzásegítik a hallgatókat ahhoz, hogy potenciális munkaerővé váljanak a végzés után. A szakmai gyakorlat mellett a duális képzés is azt a szerepet tölti be, hogy a résztvevők munkatapasztalatokat szerezzenek már a képzés alatt. Ha a hallgatók az elméleti ismereteket a gyakorlatban is ki tudják próbálni, az gyakran a tanulmányaikra is kihat, azaz eredményesebben tudják az elméletet is elsajátítani. A 21. században nagyon sok kompetencia felértékelődött: a problémamegoldó készség, a csapatmunka, a rugalmasság, a felelős hozzáállás, az alkalmazkodókészség. Sajnos az egyetemi képzés alatt ezeket nem lehet eléggé fejleszteni, ezért ebben az időszakban megnő a jelentősége a diákmunkának. A tanulás alatt végzett munkával a fiatalok beleszokhatnak a munkavégzésbe, és így nem a diplomával a kezükben csöppennek bele a munka világába, akár tapasztalatok nélkül. A munkaerő-piacra való kilépésben is számít az egyén háttere: teljesen más azoknál a friss diplomásoknál, akiknek a szülei munkanélküliek vagy alacsony iskolai végzettségűek, esetleg hátrányos helyzetűek, vagy azoknál, akiknek a szülei diplomások, vezető pozícióban vannak, jó anyagi háttérrel rendelkeznek. A kevésbé kedvező körülmények közül érkezők gyakran azért motiváltak a tanulmányaikhoz kötődő diákmunkában, mert szeretnék túlszárnyalni a szüleiket, míg a jobb családi háttérrel rendelkezők nem egyszer a kapcsolati tőkájüket használják az előre jutáshoz az életben. Ebből is látható, hogy a motivációra hatással vannak az egyén körülményei, háttere. Az önéletrajz készítésekor azonban fontos meggondolni, milyen munkatapasztalatot írjunk bele. A szakember szerint a nem releváns dolgokat érdemes kihagynunk, még akkor is, ha a személyiségfejlődésünkre hatással voltak.

Ezután az előadó a hallgatói munkavállalás kialakulását mutatta be. Elmondta, hogy a 90-es években megugrott a hallgatói létszám, ami azt is jelentette, hogy olyan diákok is bekerültek a felsőoktatási intézményekbe, akik kénytelenek voltak dolgozni az egyetemi évek alatt, hogy finanszírozni tudják a tanulmányaikat. A neveléstörténetben kutatva pedig az derült ki, hogy már a 20. század elején, a 30-as években is voltak olyan hallgatók, akiknek munkát kellett vállalniuk, és ezáltal sokan le is morzsolódtak. A 70-es és 80-as évek építőtáborában cél volt, hogy a munkára neveljék a diákokat. Fordulópontot jelent a folyamatban az első diákszövetkezet létrehozása 1984-ben. Két oktató és 13 hallgató fogott össze azért, hogy a hallgatókat és a munkaadókat összekapcsolják. Később ebből országos hálózat alakult ki Meló-Diák néven. A 90-es évekre lett jellemző a meghosszabbodott ifjúsági életszakasz jelensége, amely szintén a hallgatói munkavállalással függ össze. Du Bois-Reymond életút elmélete azt vizsgálja, hogy a dolgozó hallgatók mennyire tudatosak. A kérdés az, hogy ezek a diákok azért kezdtek-e el dolgozni, mert rákényszerültek, vagy azért, mert az egyetemi tanulmányok megkezdésekor, vagy akár már a középiskolától kezdve tudatosan arra készültek, hogy a kapcsolati hálójukat fejlesszék, és tapasztalatokat szerezzenek, ezáltal növelve az esélyeiket a tényleges munkavállaláskor. A munkára és a pénzre nem rászoruló hallgatók között voltak olyanok, akik olyan munkát kerestek, amely kapcsolódott a tanulmányaikhoz, a későbbi szakmájukhoz.

Egy Eurostudent felmérés eredményei szerint a hallgatók 35 százaléka dolgozik rendszeresen a tanulmányai mellett, 18 százalékuk pedig rendszertelenül, szünidőben, alkalmanként. Magyarországon a hallgatók 39 százaléka dolgozik, de vannak országok, ahol sokkal nagyobb ez a szám: Németországban a tanulók több mint fele vállal munkát. A legtöbb egyetemista a megélhetési költségei fedezésére teszi ezt, de sokaknál motiváció a tapasztalatszerzés. A megkérdezett hallgatók 50 százaléka azt mondta, hogy a diákmunkával szerzett jövedelem nélkül egyáltalán nem is tudna az egyetemen tanulni. Ezekon felül pedig vannak olyan diákok is, akik azért dolgoznak, hogy a környezetükön, a párjukon vagy a szüleiken segítsenek.

A munkát vállaló diákok összetételét vizsgálva kiderült, hogy a 2000 után végzett felmérések szerint több fiú dolgozott, mint lány, és a fiúk inkább a tanulmányaikhoz kötődő munkát vállaltak. Az utóbbi években ez az arány azonban kiegyenlítődött. A következő kérdés az, hogy az évfolyam, a finanszírozási forma és a képzési terület hogyan befolyásolja a hallgatók munkavállalását. Kiderült, hogy a pedagógus-, társadalomtudományi, és művészeti képzésekben résztvevő hallgatók fele dolgozott az egyetemi képzés mellett, őket követik az informatikusok, a mérnök-, az agrár- és a természettudományi képzések diákjai. Az orvostanhallgatók és a joghallgatók keveset dolgoznak, aminek valószínűleg az az oka, hogy a merevebb képzési forma nehezebben engedi meg ezt, illetve ezekben a hallgatói csoportokban kevesebben vannak, akik rászorulnak a plusz jövedelemre. A hazai eredményeket vizsgálva elmondható, hogy a természettudományi, műszaki és informatikai képzésben részvevők egynegyedét érinti az intenzív munkavállalás, itt előfordul, hogy heti 20 órát is dolgoznak a hallgatók. Ők egyértelműen a tapasztalatszerzés miatt dolgoznak, nem a pénzszerzés motiválja őket. Ugyanakkor náluk a legnagyobb a lemorzsolódás is. Ennek az az oka, hogy már diákmunkásként is olyan összegeket keresnek, amelyért gyakran nem éri meg az egyetemi tanulmányaikat befejezni. Szintén ezt erősíti, hogy a munkájuk alatt sokkal modernebb eszközökkel dolgozhatnak, szakmailag többet fejlődhetnek, mint az egyetemen.

Kocsis Zsófia ezután bemutatta a „campus-on” és a „Campus-off” fogalmakat. Külföldön több helyen van az, hogy az egyetem területén biztosítanak munkát a hallgatók számára, például ők dolgoznak a büfékben, ők vágják a fűvet. Ez azért jó, mert a hallgató ezáltal is kötődik az egyetemhez, és így valószínűbb, hogy be is fejezi a tanulmányait, és nem morzsolódik le. Aki a campuson kívül („campus off”) talál munkát, az kevesebb időt tölt az egyetemen, kevesebbet találkozik az oktatókkal és a hallgatótársaival, és ezáltal nagyobb az esély, hogy nem köteleződik el a diplomaszerzés mellett.

Az előadó kétélű kardnak nevezte a hallgatói munkavállalást, amely azt jelenti, hogy előnye és hátránya is van. Előnye a tapasztalatszerzés, az identitás képződése, hátránya, hogy megnő a lemorzsolódás esélye. A lemorzsolódás okait vizsgálva arra jutottak, hogy négy csoportba oszthatók a hallgatók: vannak, akik anyagi és munkavállalási okok miatt hagyják abba a tanulást, vannak, akik tanulmányi és intézményi okot jelöltek meg. A harmadik csoportban lévők többféle okra hivatkoztak, a negyedikbe tartozók pedig csalódtak a szakban és a továbbtanulásban. Ezután megkérdezték azt is a diákoktól, hogy hogyan lehetett volna megakadályozni a lemorzsolódásukat. Az első csoport tagjai azt mondták, egy kedvezőbb órarend, interaktívabb órák, több tanulás vagy egy oktató nagyobb szerepvállalása is segített volna nekik. Itt derült ki, hogy egy oktatónak védő szerepe is van, de a hallgatók gyakran nem őket találják meg a krízis helyzetben, hanem a nem releváns hallgató társukat, barátjukat, szülőjüket, azaz valakit, aki nem tud nekik segíteni. További, a képzésben maradó diákokat vizsgáló kutatások kimutatták, hogy a „korrigáló” hallgatók csoportjába tartozók szakot vagy képzési formát váltottak. A „csúszó-passzíválóknál” magas a dolgozó hallgatók aránya, ők gyakran a munkavégzés miatt csúsznak a tanulmányaik befejezésével.

Zárásképpen Kocsis Zsófia bemutatta a Debreceni Egyetem munkavállaló hallgatóit. A szemeszterek alatti és a szünidei munkavállalás is folyamatosan nő az egyetemre járók között. A lemorzsolódás kisebb azok között, akik a tanulmányaikhoz kapcsolódó munkát végeznek, illetve folyamatosan kapcsolatot tartanak az oktatóikkal. Ugyanakkor a hallgatói vélemények szerint minden tapasztalat hasznos, mert különböző készségeket fejleszt.

Pogány Emese